

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 94 (=411.16+411.21+411.171.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2020/4.40>

Пармонов Д.Ю.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СУЕЦЬКА КРИЗА 1956 Р. В КОНТЕКСТІ ЄГИПЕТСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

У статті досліджуються причини та наслідки суецької кризи 1956 р. у контексті єгипетсько-ізраїльського протистояння. Завдяки своєму географічному розташуванню на перехресті шляхів, пов'язуючи Азію, Африку і Європу, та наявності Суецького каналу, який забезпечує надходження арабської нафти на захід, Єгипет займає важливе стратегічне місце не тільки у регіональній, але і світовій політиці у зв'язку з чим окрема увага звертається на внутрішню політику президента Єгипту Г. Насера, його реформи.

Зважаючи на те, що Суецька криза 1956 року стала закономірним результатом наростання напруги між арабами і євреями, з одного боку, та арабами і великими європейськими країнами – з іншого у статті здійснено аналіз її причин, динаміку та наслідки. Висвітлено внутрішні та регіональні фактори наростання конфлікту. Звернута увага на зміну векторів у міжнародних відносинах на Близькому Сході з огляду на реальну загрозу військового зіткнення.

Саме єгипетсько-ізраїльське протистояння визначало та спрямовувало загальну динаміку розвитку арабо-ізраїльського конфлікту, при тому одночасно є і його складовою частиною. Ще одним вектором у даній кризі стало фактичне протистояння таких наддержав як СРСР та США. Враховуючи всі фактори автор поставив собі за мету показати особливості та закономірності конфліктної ситуації на Близькому Сході після утворення держави Ізраїль та революційних настроїв в Єгипті, а також висвітлити дипломатичні спроби їх подолання та з'ясувати регіональні та геополітичні наслідки для подальшого процесу врегулювання даного конфлікту.

Дана стаття є спробою об'єктивно підійти до висвітлення історичних подій, і, одночасно відійти від одностороннього чи то «єгипетського», чи то «ізраїльського» погляду на даний конфлікт й співставити позиції та погляди воюючих сторін.

Ключові слова: Суецький канал, Єгипет, Ізраїль, протистояння, криза, війна.

Виклад основного матеріалу: Суецький канал був збудований у 1869 р., метою його будівництва було забезпечення найкоротшого зв'язку між Середземним морем та Індійським океаном. Будівництво фінансувалося урядами Франції та Єгипту, однак через 6 років внаслідок фінансової кризи, єгипетському хедиву довелося продати свої акції. Таким чином наступні 87 років контроль над Суецьким каналом належав Франції та Великій Британії.

У середині ХХ століття Суецький канал був предметом побоювань урядів Англії та Франції, які мали свої інтереси у цій зоні і не мали на меті втратити свої позиції. Додатковим поштовхом до перемовин з Ізраїлем, стало посилення можливості арабської агресії проти останньої.

Причиною побоювання британських та французьких урядів було декілька подій, які насторо-

жували – в основі їх була діяльність Г. Насера у сфері внутрішньої політики, зокрема проведення реформ модернізації та переозброєння єгипетської політики. З цією метою президент Єгипту звернувся до Великої Британії та Сполучених Штатів Америки щодо продажу озброєння.

Однак, між США, Великою Британією та Францією ще у 1950 р. була підписана Тристороння декларація, що обмежувала постачання зброї на Близький Схід. Згідно цієї декларації продаж її Єгипту міг бути лише у наслідок реального випадку приєднання країни до Багдадського пакту, який мав на меті створення стратегічного поясу блоків біля кордонів СРСР, щоб запобігти радянській експансії на Близький Схід. Проте такі умови не влаштували Насера. Відповідно до цього будь-які намагання президента Єгипту отримати зброю від США чи Великої Британії не

мали успіху. Тоді Г. Насер звернувся з проханням про постачання зброї до радянського посла.

Радянський Союз не змусив єгиптян чекати. Вже 21 вересня 1955 року між Єгиптом і Чехословаччиною була підписана угода про постачання військової техніки на суму приблизно 400 мільйонів доларів [8].

Після відмови від Багдадського пакту, зближення Єгипту з Радянським Союзом та врешті націоналізації Суецького каналу, уряд Великої Британії практично не мав сумнівів, що вирішити конфлікт у мирний спосіб не вдасться. Очільник британського уряду Ентоні Іден вважав, що необхідно негайно провести військову операцію та фізично усунути Г. Насера. Для реалізації цього плану йому була потрібна підтримка парламенту, проте навіть усередині партії існували розбіжності щодо цього питання.

Так звана «суецька група» в парламентській фракції вимагала, щоб уряд протидіяв встановленню єгипетського контролю над каналом будь-якими способами, враховуючи застосування крайніх заходів. Проте так звані консерватори наполягали, що військові акції слід розпочинати лише в разі підтримки цього рішення урядом США. Сполучені Штати Америки, у свою чергу, несхвально ставились до старомодного колоніалізму. Тодішній президент Дуайт Ейзенгавер чітко дав зрозуміти британцям, що американська громадська думка не підтримає військове рішення. Тому, протягом літа 1955 р. – осені 1956 р. відбулися переговори зацікавлених сторін у можливій війні проти Єгипту.

Такі зустрічі відбулися: у липні 1955 р. в Болонському лісі між головою уряду Франції Гі Молле та ізраїльським міністром оборони Шимом Пересом, у вересні в Тель-Авіві між Ш. Пересом та міністром оборони Франції А. Томасом. Важлива зустріч була проведена 30 вересня у Парижі, куди відлетіли Ш. Перес, міністр закордонних справ Голда Меєр. Ця зустріч проходила дуже напружено, адже ситуація на Близькому Сході вимагала негайних реакцій. Г. Молле та міністр закордонних справ К. Піно в загальних рисах окреслили свої військові плани. Однак виникло питання стосовно участі Великобританії. Річ у тім, що ізраїльські бойовики провели ряд військових операцій спрямованих на зачистку від палестинських бойовиків території Йорданії, яка вважалася союзницею Британії на Близькому Сході. У випадку війни британці могли стати на бік арабських держав, а це не влаштовувало ні Францію, ні Ізраїль.

Тому в жовтні відбулись зустрічі Е. Ідена та Г. Молле у Парижі, на якій британський прем'єр-міністр заявив: «У випадку втручання Ізраїля, з нашої точки зору, було б кращим, якщо це буде проти Єгипту». Д. Бен Гуріон, зрозумівши натяки Е. Ідена, у своїй промові 17 жовтня відкинув можливу «загрозу нападів феодалів з йорданської сторони», додавши, що «найбільша небезпека перед Ізраїлем – це напад єгипетського диктатора» [7, 331-332].

Поштовхом до чергового загострення стало рішення президента Гамалі Насера у 1956 році завдяки цьому шляху зібрати кошти для будівництва Асуанської дамби. Він розпорядився націоналізувати канал. Невдовзі таке рішення призвело до збройних конфліктів, які увійшли в історію під назвою Суецька криза.

Остаточну тактику ведення війни було затверджено на переговорах у Парижі 22 – 24 жовтня 1956 р., на якій ізраїльську сторону представляли Д. Бен Гурон, М. Даян та Ш. Перес, французьку – Гі Молле, К. Піно і Бурже-Монурі, англійську – С. Лойд та П. Дін. План військової операції передбачав наступні дії союзників:

По-перше, починають війну ізраїльтяни введенням військ в зону каналу 29-30 жовтня.

По-друге, 30 жовтня Британія та Франція звертаються до урядів Єгипту та Ізраїлю з вимогою зупинити військові дії, відвести війська всього на 16 км. від каналу і згодитись на його окупацію англо-французькими військами. Окупація мала тривати до тих пір, доки не буде укладено договір, що гарантує вільний прохід кораблів усіх країн через канал. Якщо Ізраїль чи Єгипет не приймуть вимоги протягом 12 годин, то союзні війська почнуть висадку свого десанту.

По-третє, у випадку відмови зі сторони єгиптян союзні війська мали розпочати бойові дії 31 жовтня. Це було необхідно для того, щоб ізраїльтяни встигли зайняти західне узбережжя Акабської затоки.

По-четверте, Ізраїль не мав права першим нападати на Йорданію. Якщо ж остання розпочала б військові дії проти Ізраїлю, то Британія звільнялася б від зобов'язань прийти їй на допомогу [2, 454; 6, 80].

Таким чином, Ізраїль мав виконати доволі брудну роботу. Але втім, хитрощі англійців і французів виглядали достатньо наївними, оскільки ізраїльтяни бажали отримати максимальні вигоди. План «Кадеш», як складова операції «Мушкетер» передбачав, що буде захоплено південь Синайського півострову, острів Тіран, Синафір, а також контроль й Суецького каналу [1, 391].

На початок військової операції Ізраїль сконцентрував більше 100000 солдат, 200 танків, 150 бойових літаків, 20 кораблів, 600 гармат. На противагу Єгипет виставив армію з 90000 солдатів, 600 танків, 200 бронетранспортерів, 200 гармат і 128 бойових літаків [1, 391; 3, 517].

29 жовтня 1956 р. ізраїльтяни здійснили атаку на Єгипет загонами повітрянодесантної бригади і танкового батальйону, заволодівши Ель-Кунтіллою та Ель-Кусеймію. На морі в районі Сектору Газа та Рафах тривали позиційні бої. Наступного дня Англія та Франція звернулися до обох воюючих сторін з вимогою відвести свої війська на 16 км від каналу. Єгипту було дано 12 годин на роздуми, але Г. Насер одразу ж відкинув усі вимоги.

30 жовтня Франція та Великобританія, наклавши вето на рішення РБ ООН про негайне припинення бойових дій і зобов'язання припинити постачання зброї ізраїльтянам, почали готувати свої війська, не чекаючи остаточної відповіді Єгипту. 31 жовтня союзні війська перейшли до прямих військових дій: авіація здійснила нальоти на військові бази в Каїрі та Порт-Саїді; згодом бомбардувань зазнали Альмаза, Абу-Сувейра, Фейїда та Ель-Кантара.

Тим часом, вирвавшись на оперативний простір, ізраїльські війська досягли каналу і розпочали наступ у південному напрямку, де з'єдналися 5 листопада з танковим підрозділом, котрий наступав з Негеву. Ще раніше, 3 листопада, ізраїльські війська оволоділи Сектором Газа. Тоді як союзна авіація продовжуючи бомбардувати єгипетські позиції, 5 листопада оволоділа містами Порт-Саїд та Порт-Фауда. Якщо на «ізраїльському» фронті бойові дії фактично завершилися, то союзні війська мали на меті з 7 по 12 листопада захопити Ель-Кантару, Ісмаїлію, південь Синайського півострову і весь Суец.

Таким чином, Суецька війна, що тривала з 29 жовтня по 6 листопада завершилась повним розгромом єгипетської армії та захопленням ізраїльтянами Синайського півострову і Сектору Газа. Оцінюючи наслідки кампанії Д. Бен Гурон сказав що вона «завдала удар по престижу єгипетського диктатора, який бажав панувати над всіма народами Близького Сходу... Напруга, яка цілий рік володіла ними, послабилась після Синайської кампанії, і ми зітхнули з полегшенням» [9, 44].

Однак, поки тривали військові дії, роль миротворця, зрозуміло, на себе взяла ООН, яка 2 листопада більшістю в 64 голоси (проти виступили лише Франція, Великобританія, Ізраїль, Нова

Зеландія і Австралія) прийняла резолюцію № 997/ES-I/, що передбачала негайне припинення вогню, відхід військ до лінії перемир'я, припинення постачання зброї до військових фронтів. Також, наголошувалось, що саме Ізраїль винен в порушенні угоди про перемир'я, а Англія і Франція були оголошені агресорами. Але цілком можливо, що голосування в ООН не перешкодило б франко-англійським силам досягти своєї мети, якби не радянське втручання, з допомогою якого СРСР збирався перетворити воєнний провал Г. Насера у дипломатичну перемогу. Після безрезультатних спроб схилити США до спільних військових дій СРСР виставив ультиматум трьом державам. Маршал М. Булганін засудив агресію і висловив можливість застосування ядерної зброї. А в ноті протесту Ізраїлеві порушувалось питання про саме існування цієї держави.

Радянські заклики і тиск з боку світової громадськості, особливо Англії та Франції, населення яких було незадоволеним зовнішньополітичним курсом їхніх політичних лідерів, змусив союзників переглянути свої дії. Коли цілі війни були досягнуті 8 листопада Ізраїль сповістив Президенту США і Генсеку ООН про свою готовність вивести війська з Синаю після відповідних домовленостей з миротворчими силами ООН. Ізраїль добивався для себе гарантій вільного судноплавства в Ейлатській затоці та Тіранській протоці, а через них – і вільного виходу в Червоне море, зробивши заяву, що будь-яке порушення свободи мореплавання в цих водах розглядатиметься як привід для майбутньої війни (*casus belli*). Хоча Ізраїль хотів зберегти за собою стратегічно важливі позиції в Шарм аль-Шейху та в Секторі Газа, урядові США вдалося змусити ізраїльтян вивести війська з цих районів в обмін на гарантії участі ООН в управлінні Сектором Газа. Остаточно ізраїльтяни вивели свої війська в 1957 р. Для контролю за дотриманням умов припинення вогню 15 листопада 1956 р. на 56-кілометровий відрізок арабо-ізраїльського кордону в Секторі Газа та 185-кілометрову лінію розмежування на Сипаї було введено трьохтисячний контингент військ ООН (т. зв. «блакитні каски») [9, 44; 5, 117].

Війна мала важкі наслідки, оскільки супротивники зазнали значних втрат. Єгиптяни тільки на Синаї втратили більше 1000 людей. Ізраїль офіційно визнав у себе 189 загиблих та 900 поранених військовослужбовців [3, 519].

Зазнавши військової поразки, Г. Насер здобув велику моральну перемогу. Окрім того, що було відновлено суверенітет Єгипту над усією звіль-

неною територією, Г. Насер став лідером усього арабського світу, символом відкритої непокори імперіалістичному пануванню. Він зміг переконати увесь арабський світ у великій перемозі Єгипту, а місцева пропаганда змогла показати Ізраїль як учасника та натхненника «імперіалістичної змови». Популярність єгипетського президента на батьківщині і в країнах третього світу була забезпечена.

Однак, в кінці 50-х рр. активізуються радикальні пронасерівські політичні сили в Йорданії, Лівані та в Іраці, де на початковому етапі революція протікала за єгипетським зразком. Провал троїстої агресії й мало велике міжнародне значення. По-перше, успіх досвіду визвольної боротьби єгиптян прискорив розпад колоніальної системи. По-друге, послабились позиції Великобританії та Франції в близькосхідному регіоні, який від нині став ареною суперництва двох наддержав – США та СРСР. Більш того, єгипетський уряд, одразу ж після завершення війни, оголосив про примусову «єгиптизацію» англійських і французьких банків, страхових компаній, торгових і промислових фірм і т. д. Це вже був справжній виклик Заходу з боку арабського націоналізму. Г. Насер знав, що такі кроки принесуть новій владі популярність в народі. У очах єгиптян він і його соратники стали національними героями, людьми, здатними постояти за гідність рідної країни.

Розрив відносин Г. Насера із Західними країнами означало зближення з Радянським Союзом. Москва була зацікавленою в тому, щоб багатомільйонний Єгипет став її союзником і опорою на Близькому Сході. Після того як Захід оголосив Єгипту економічну блокаду тільки СРСР забезпечив арабів необхідною для них нафтою і зерном. Не менш важливим показником дружби між Каїром і Москвою стало й подальше поетапне постачання радянської зброї для єгипетської армії. З кінця 50-х рр. Радянський Союз почав надавати Єгипту серйозну економічну допомогу [4, 562].

Єгипетський лідер ніколи не відмовлявся від думки, що, будучи великою державою, СРСР переслідує в долині ріки Ніл свої власні цілі, які не завжди відповідають інтересам Єгипту. Радянський Союз турбувало, у свою чергу, непослідовні і часто непродумані кроки Г. Насера в зовнішній політиці. Особливо, коли він вирішив в 1958 р. об'єднати Єгипет і Сирію в єдину Об'єднану Арабську Республіку, вбачаючи в ній основу майбутньої всеарабської держави, а себе всеарабським гегемом. Не соромився Г. Насер підтримувати і антиурядові угруповання в сусідніх країнах, вважаючи,

що захопивши владу вони стануть провідниками пронасерівських ідей в арабському суспільстві.

Відносини з СРСР були не безхмарними, був період, коли країни розходилися у поглядах стосовно питань розбудови держави, хоча наявність загальних супротивників – Ізраїлю і США – робило союз Каїра і Москви досить міцним. Щоб підкреслити міцність дружби СРСР і Єгипту, радянське керівництво навіть надало Г. Насеру звання Героя Радянського Союзу.

І навпаки, Ізраїль, отримавши перемогу у військовій кампанії зазнав великої дипломатичної поразки. На фоні тріумфу єгипетського лідера Г. Меєр пророкувала: «... (в ООН) ми спробували запевнити усіх, що повернення до кордонів 1949 р. призведе до нової війни на Близькому Сході» [7, 215]. Подібні думки були й у Д. Бен Гуріона, який на пленарному засіданні Кнесету заявив: «Я повинен сказати що немає впевненості у тому, що єгиптяни не повернуться в Сектор Газа, не будуть повернуті в якості цивільної адміністрації або військової окупаційної сили... Я маю зруйнувати пануючу у ваших головах помилкову ілюзію:...при будь-якому режимі і управлінні Сектор Газа залишиться джерелом проблем допоки біженці не повернуться в іншу країну» [9, 45]. Д. Бен Гуріон мав рацію. Сили ООН не змогли справитись із загонами федаїнів і контролювати ситуацію в цілому. На пост мера Сектору Газа Г. Насер назначив радикально проєгипетсько налаштовану людину.

Окрім того співпраця з колоніальними державами - Англією і Францією - сприяла погіршенню відносин між Ізраїлем і блоком країн «третього світу», що складався у той час, одним з ініціаторів якого був саме Г. Насер. З іншого боку, після виведення ізраїльських військ з окупованих територій були відновлені дипломатичні відносини з СРСР; значною мірою було досягнуте взаєморозуміння з США та Великобританією. Проте головним постачальником зброї Ізраїлю залишалася Франція. Тоді як країни соцтабору продовжували забезпечувати зброєю Єгипет і Сирію, а британці – Йорданію. Протягом декількох років на кордонах Ізраїлю зі смугою Сектору Газа і Синаєм панував відносний спокій, що час від часу переривався інцидентами на кордонах з Йорданією і Сирією.

Багато західноєвропейських дослідників вважають, що Синайська кампанія і окупація Суецького каналу могла б завершити або хоча б частково вирішити арабо-ізраїльські суперечності шляхом державного перевороту саме в Єгипті. Навіть пізніше один з американських урядовців запитав ініціатора військової кампанії проти

Єгипту Є. Лойда: «Чому ви зупинились? Чому ви не скинули Насера?» [2, 457]. Однак це хибна думка, оскільки арабський націоналізм виявився не безпідставним, не був міфом однієї людини, в даному випадку Г. Насера, а тому ліквідація насерівської влади не вирішило б проблему. Окупація країни викликала супротив з боку усіх арабських країн, а також екстремістських організацій регіону.

Висновки: Таким чином, підсумувавши усе вищесказане можна резюмувати, що перемога новоствореної Держави Ізраїль у Палестинській війні 1948 – 1949 рр. за власне існування стала, зокрема, черговим поштовхом до революційних змін в країнах Близького Сходу.

Новий лідер Єгипту Г. Насер задекларувала грандіозні плани на скинення місцевих режимів і, як наслідок, на знищення Ізраїлю. Але випереджаючий удар англо-франко-ізраїльських сил ліквідував цю загрозу. Однак, військова операція завершилась дипломатичним провалом союзників. Внаслідок війни різко зріс авторитет Єгипту і його президента Г. Насера, який став лідером арабського світу. Ізраїль же став символом відкритої імперіалістичної агресії для країн «третього світу».

На єгипетському-ізраїльському кордоні настало відносно затишшя, а ізраїльські кораблі, врешті-решт, отримали змогу вільно пересуватись через Тіранську протоку в Африку та Азію.

Список використаних джерел:

1. Великие битвы XX века. Сост. О.М.Чернякевич и др. М.: Мартин, 2002. – 480 с.
2. Гренвилл Дж. История XX века. Люди. События. Факты. М.: Аквариум, 1999. 896 с.
3. Дюпюи Э. Всемирная история войн: Кн. 4: 1925 г. СПб; М.: Полигон-АСТ, 2000. 1120 с.
4. История дипломатии Т. 5. Кн 1. Под ред. А.Громько. М. : Политиздат, 1974. 750 с.
5. Козицький А. Новітня історія Азії та Африки: 1918-1999 рр. курс лекцій. Львів: Афіша, 2004. 430 с.
6. Моше Д. Арабо-израильские войны 1956, 1967. М.: Изографус, Эскимо, 2003. 496 с.
7. Смирнов А. Израиль в огне джихада. М.: Вече, 2004. 416 с.
8. Шишак І. Суецька криза: чому три країни раптово пішли в наступ проти Єгипту – цікаві свідчення. <https://24tv.ua>
9. Эпштейн А. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. Київ: Дух і літера, 2003. 216 с.

Paramonov D.Yu. THE SUEZ CRISIS OF 1956 IN THE CONTEXT OF THE EGYPTIAN-ISRAELI CONFRONTATION

The article examines the causes and consequences of the Suez crisis of 1956 in the context of the Egyptian-Israeli confrontation. Due to its geographical location at the crossroads connecting Asia, Africa and Europe, and the presence of the Suez Canal, which provides the arrival of the Arab find to the west, Egypt occupies an important strategic place not only in regional, but also in world politics, in connection with which special attention is paid to the domestic policy of the President of Egypt G. Nasser, his reforms.

Taking into account the fact that the Suez crisis of 1956 was a natural result of the growing tension between Arabs and Jews, on the one hand, and Arabs and major European countries, on the other, the article analyzes its causes, dynamics and consequences. Internal and regional factors of conflict growth are highlighted. Attention is paid to the change of vectors in international relations in the Middle East in view of the real threat of a military clash.

It was the Egyptian-Israeli confrontation that determined and directed the overall dynamics of the Arab-Israeli conflict, and at the same time was its constituent part. Another vector in this crisis was the actual confrontation between such superpowers as the USSR and the United States. Taking into account all the factors, the author has set himself the goal of showing the features and patterns of the conflict situation in the Middle East after the formation of the State of Israel and revolutionary sentiments in Egypt, as well as to highlight diplomatic attempts to overcome them and find out the regional and geopolitical consequences for the further process of resolving this conflict.

This article is an attempt to objectively approach the coverage of historical events, and at the same time to move away from the one-sided «Egyptian» or «Israeli» view of this conflict and compare the positions and views of the warring parties.

Key words: Suez Canal, Egypt, Israel, confrontation, crisis, war.